

ANALIZA KOMPONIRANJA NASLONA KORSKIH SJEDALA SPLITSKE KATEDRALE¹

UDK: 726.6(497.5Split):749.1
Primljeno: 14. XI. 2013.
Pregledni rad

JURICA MATIJEVIĆ
Sveučilište u Splitu
Umjetnička akademija u Splitu
Odsjek konzervacije i restauracije
Fausta Vrančića 17
21000 Split, HR

Naslони korskih sjedala splitske katedrale jedna su od najfascinantnijih umjetnina ukupne hrvatske kulturne baštine i po mnogočemu su jedinstveni i u širem, europskom okviru. Zapažajući skladnost kompozicije, a imajući u vidu onovremeni način konstruiranja ovakvog tipa umjetnina, upustili smo se u pokušaj otkrivanja sustava komponiranja i, na osnovi njega, u pokušaj pronalaženja idealne kompozicijske sheme koja stoji iza realiziranog oblika naslona korskih sjedala. Držimo da je prilikom njihova dizajniranja upotrijebljena osnovna mjerna jedinica od 31,5 cm. Ta mjerna jedinica najbliža je bizantskoj stopi.

Ključne riječi: splitska katedrala, naslони korskih sjedala, bizantska stopa

Naslони korskih sjedala splitske katedrale spadaju među najvrjednije, ali i najneobičnije objekte naše ukupne umjetničke baštine. O njima je do sada više puta pisano. Raspravljalo se o tome jesu li izvorno rađeni za neku drugu crkvu ili baš za splitsku katedralu, također se raspravljalo o vremenu nastanka, o njihovoj prvotnoj namjeni,² o ikonografiji prikaza i mnogim drugim pitanjima. Cilj ovoga članka nije baviti se bilo kojim od tih aspekata, već on želi

skrenuti pozornost na način komponiranja naslona korskih sjedala pokušavajući proniknuti u sustav koji su majstori, izrađivači naslona sjedala slijedili u svojem radu. U tom smislu nas ponajprije zanimaju međusobni dimenzionalni odnosi pojedinih elemenata i način kako su ti elementi povezani u vrlo skladnu cjelinu.

Treba odmah kazati da je prijedlog koji iznosimo usmjeren na pronalaženje idealne kompozicijske sheme koja stoji iza realiziranog oblik naslona korskih sjedala. U stvarnosti postoje vrlo znatne varijacije u dimenzijama (mjerama) svih elemenata sjedala, koje u većoj ili manjoj mjeri odstupaju od idealne kompozicijske sheme. Ovom prilikom te su varijacije stavljene u drugi plan. Naime, držimo da je morao postojati crtež koji je bio podloga za izradu naslona korskih sjedala i da su na razini tog crteža bili razriješeni ključni odnosi mjera pojedinih elemenata kompozicije. Mogli bismo kazati da nam je glavni zadatak upravo i bio rekonstrukcija crteža koji stoji u podlozi onoga što je radom majstora poslije pretočeno u materijalne oblike. Da bi se došlo do tog *idealnog* crteža, bilo je potrebno spomenute varijacije u dobroj mjeri zanemariti i voditi se prosječnim dimenzijama pojedinih elemenata kompozicije.³

Ipak, s obzirom na sveprisutnost, a ponekad i veliki raspon varijacija, smatramo potrebnim kratko se na njih osvrnuti. Dva su osnovna objašnjenja za pojavu znatnih varijacija u mjerama pojedinih elemenata.

Držimo da su varijacije s jedne strane posljedica prirodnog starenja drva i njegove reakcije na uvjete u okolišu. Tu bi spadali fenomeni različitog stezanje drva po uzdužnom, radijalnom i tangencijalnom pravcu, također različiti efekti ireverzibilnoga kompresijskog stezanja drva⁴ koji mogu dovesti do vrlo znatnih dimenzionalnih promjena. Isto tako je do deformacija i promjena dimenzija pojedinih elemenata dolazilo zbog prilagođavanja čitavog konstrukcijskog sklopa datostima prostora u kojem su se stoljećima nasloni sjedala nalazili - poput ravnine ili neravnine poda.⁵ Dio deformacija izazvan je ranijim restauracijama i zamjenama pojedinih oštećenih dijelova novoizrađenima. Za sve gore navedene varijacije mogli bismo kazati da su nastale naknadno i plod su neminovnog utjecaja vremena proteklog od nastanka naslona do naših dana. Premda su varijacije dimenzija uzrokovane ovim utjecajima znatne i prisutne posvuda na naslonima, držimo da su manje bitne.

Osim ovih varijacija postoje i one za nas puno značajnije, nazvali bismo ih *primarnim* varijacijama, koje su prisutne od samog početka, plod su praktične

izvedbe svakog pojedinog dijela i u skladu su s onovremenom metodologijom rada stolara, rezbara i tokara - koji u času izvedbe pojedinih dijelova spontano prave manje ili veće modifikacije. Takva odstupanja od idealno zamišljenih mjera i oblika susreću se na velikom broju mjesta posvuda po naslonima.⁶

Upravo zato što se od samog početka na podlogu satkanu od guste mreže u crtežu idealno zamišljenih vertikalna, horizontalna, dijagonalna i ostalih geometrijskih elemenata nadovezala izvedba u kojoj je malo što savršeno vertikalno, horizontalno ili dijagonalno, ovu umjetninu doživljavamo kao izrazito organsku i vibrirajuću, a ne kao krutu i previše matematičku.

Kada se promatrač prvi put susretne s naslonima korskih sjedala, oni na njega ostave dojam izuzetno elaborirane, gotovo filigranske strukture (razrađene više nego bilo koji drugi primjer umjetnički obrađenog drva u ukupnoj hrvatskoj kulturnoj baštini). Ipak, daljnjim promatranjem počinju se zamjećivati jasni kompozicijski odnosi svih elemenata koji tvore cjelinu naslona.

Promatrajući osnovnu kompozicijsku shemu, može se kazati da su nasloni sjedala sastavljeni od sedam uzdužno postavljenih registara (slika 1). Brojeći registre od dna naslona prema gore, prvi, treći, peti i sedmi registar sastoje se od po jedne uzdužno postavljene daske koju cijelom dužinom gotovo potpuno prekrivaju razne rezbarije.⁷ Ova četiri registra ne sadrže nikakve tokarene elemente i nisu perforirani. Za razliku od njih, drugi, četvrti i šesti registar perforirani su i puni tokarenih elemenata. Što se tiče visine registara, svi perforirani registri (prvi, treći, peti i sedmi) imaju približno jednaku visinu. Od tri perforirana registra najniži je drugi registar, zatim slijedi nešto viši šesti registar, a daleko najviši je srednji, četvrti registar.⁸ Taj je registar smješten u sredini kompozicije, a vjerujemo da su upravo elementi tog registra bili ishodište za određivanje mjera svih ostalih registara. Zato ga u daljnjem tekstu nekad i zovemo *središnji* registar.

Taj četvrti registar sastoji se od niza kvadratnih okvira (ispunjenih rešetkom sačinjenom od tokarenih štapića i kuglica). Držimo da se upravo u tom osnovnom ukrasu četvrtog registra - kvadratnom okviru koji ne leži statično položen jednom stranicom na horizontali, već je podignut na jedan od svojih uglova⁹ nalazi ključ za komponiranje svih važnih elemenata naslona korskih sjedala. Zato ga u daljnjem tekstu više puta zovemo *ishodišni* kvadrat. Budući su ti kvadratni okviri podignuti na jedan od svojih uglova, jedna im dijagonala stoji okomito, a druga vodoravno. Dužina tih dijagonala iznosi 31,5 cm.

Upravo ta dužina od 31,5 cm je po nama ključna mjera za razumijevanje svih ostalih važnih mjera koje nalazimo na naslonima korskih sjedala splitske katedrale. Mjera od 31,5 cm najbliža je bizantskoj stopi (grč. *pous* - πούς). Držimo da je upravo ta stopa korištena kao osnovna mjerna jedinica prilikom komponiranja naslona korskih sjedala. Naši pokušaji da primijenimo neke druge onodobne mjere za dužinu, nisu dali dovoljno uvjerljive rezultate, dok se mjera od jedne bizantske stope od 31,5 cm mogla vrlo dobro povezati s praktično svim ključnim elementima kompozicije. Bizantska stopa u idealnom slučaju iznosi 31,23 cm, no varira u rasponu od 30,8 do 31,5 cm.¹⁰ Postoje brojni primjeri koji pokazuju da ona nije bila primjenjivana samo unutar granica Bizantskog Carstva već je često nalazimo i u područjima koja su bila pod jakim bizantskim kulturnim utjecajem.¹¹

Kada je jednom određeno da će dijagonala kvadratnog okvira ispunjenog tokarenom rešetkom iznositi jednu stopu (31,5 cm), time je bilo zadano da će dužina stranica tog okvira iznositi 22,2 cm. Dijagonale kvadratnog okvira ispunjenog tokarenom rešetkom ujedno tvore središnje vertikale i horizontale većeg kvadrata stranica 31,5 cm x 31,5 cm. Upravo taj kvadrat stranica 31,5 cm x 31,5 cm i u njega upisan *ishodišni* kvadratni okvir (slika 2) čine jezgru iz koje su, u koracima koji su slijedili, razvijani svi ostali elementi kompozicije.

Vratimo li se *ishodišnom* kvadratnom okviru ispunjenom tokarenom rešetkom, dijeljenjem njegove dijagonale (od 31,5 cm) na dvije polovice (slika 3), dobiva se mjera od 15,75 cm (pola bizantske stope). Pola stope, odnosno 15,75 cm je sljedeća važna mjera, više puta primijenjena na naslonima korskih sjedala. Ona će se, naime, pojaviti kao polazna mjera za određivanje visine čak pet registara - prvog, drugog, trećeg, petog i sedmog.¹² Kod trećeg, petog i sedmog registra primijenjena je bez ikakvih izmjena; u slučaju tih registara zamišljeno je da njihova visina bude upravo pola stope – 15,75 cm. Prilikom određivanja visina prvog i drugog registra dogodile su se manje izmjene. Tako će, zbog razloga koji će biti kasnije objašnjeni, drugom registru biti odmjerena visina nešto manja od 15,75 cm, a kao odraz te odluke prvom će registru biti odmjerena visina nešto veća od 15,75 cm.

Vratimo li se ponovo kvadratnom okviru ispunjenom tokarenom rešetkom, možemo nastaviti s daljnjim operacijama dijeljenja njegove dijagonale od 31,5 cm. Nakon opisanog dijeljenja dijagonale na pola, kojom su dobivene dvije polovice stope od po 15,75 cm, daljnjim dijeljenjem polovice stope na

tri dijela dobiju se vrijednosti od 5,25 cm ($1/6$ stope). Kada se $1/6$ stope ponovo podijeli na tri dijela, svaki od tih dijelova iznosi 1,75 cm, što predstavlja $1/18$ stope (slika 3). Upravo ta mjera, 1,75 cm, odnosno $1/18$ stope, sljedeća je temeljna mjera koja se susreće pri komponiranju nekoliko važnih elemenata naslona korskih sjedala.

Prije svega, ona se pojavljuje kao osnova za određivanje debljine glatkih, nerezbarenih vodoravnih razdjelnih traka među registrima. One su neobično važne u vizualnom smislu jer jasno podcrtavaju granice među registrima i naglašavaju kompozicijsku središnjost filigranski gustog sustava ukrasa naslona korskih sjedala. Vezano za te razdjelne trake, treba kazati da one konstrukcijski pripadaju neperforiranim registrima. Naime, one su u fizičkom smislu sastavni dijelovi četiriju dasaka koje tvore neperforirane registre (prvi, treći, peti i sedmi). Središnji dijelovi tih dasaka potpuno su prekriveni rezbarijama, dok duž donjega i gornjeg ruba dasaka teku spomenute glatke, nerezbarene, razdjelne trake. No, u kompozicijskom smislu razdjelne trake pripadaju isto tako i perforiranim registrima (drugom, četvrtom i šestom) jer, iako s njima nisu fizički povezane, jednako vizualno uokviruju i definiraju granice tih triju registara kao što to rade u slučaju neperforiranih registara. Zbog toga, kada govorimo o visinama drugog, četvrtog i šestog registra, uvijek u visine tih registara uključujemo i razdjelne trake koje teku duž njihovog donjega i gornjeg ruba, bez obzira što te trake u fizičkom smislu njima ne pripadaju. Kao rezime moglo bi se kazati da razdjelne trake na granicama svih registara podjednako pripadaju registru koji je s donje strane razdjelne trake kao i onom koji se nastavlja s gornje strane. Ovakvo gledanje na kompozicijsku pripadnost razdjelnih traka želimo podcrtati budući da smo, slijedeći taj princip, radili sve naše izračune.

Vratimo li se na samu mjeru od 1,75 cm ($1/18$ stope) kao polazišnu za određivanje debljine razdjelnih traka, treba kazati da je u pogledu te mjere tvorca naslona korskih sjedala već u početku napravio korekciju koja je u proizašla iz poštivanja zakonitosti stolarskog rada i postizanja željenog vizualnog efekta. Vidjet ćemo da je u više prilika tvorca naslona korskih sjedala unosio određene korekture u polazne mjere kako bi postigao bolji rezultat – bilo radi bolje tehničke izvedbe, bilo radi poboljšanja likovnih kvaliteta. Držimo da se to dogodilo i u slučaju ove mjere. Uočljivo je da razdjelne trake nemaju debljinu od 1,75 cm, koja bi bila očekivana po prvotnoj raspodjeli, već da je ta debljina nešto veća i iznosi 1,9 cm. Vjerujemo da je debljina razdjelnih traka povećana

kako bi se spriječilo da uglovi *ishodišnog* kvadratnog okvira u četvrtom registru potpuno presijecaju razdjelnu traku koja teče donjim rubom registra kao i onu koja teče gornjim rubom registra. Tako su umjesto od 1,75 cm odmjerene razdjelne trake debljine 1,9 cm.¹³ Ove mjere zatim su primijenjene na razdjelne trake svih ostalih registara (s iznimkom razdjelne trake na granici prvoga i drugog registra, o čemu će biti riječi kasnije).

Drugi put je mjera od 1,75 cm upotrijebljena prilikom određivanja širine letava *ishodišnog* kvadratnog okvira u četvrtom registru. Naime, taj okvir, čiju sredinu ispunjava rešetka od tokarenih štapića i kuglica, sastoji se od četiri glatke letve koje na sebi imaju duž rubova usječenu blagu profilaciju. Do širine tih četiriju letava došlo se tako da su zbrojene dvije mjere od po 1,75 cm i dobivena vrijednost od 3,5 cm (slika 3). Letve kvadratnog okvira upravo su te širine – 3,5 cm (variraju između 3,5 i 3,6 cm).

Osim za određivanje širine letava *ishodišnog* kvadratnog okvira, prethodno opisana operacija poslužila je i kao osnova za određivanje važnih mjera šestog registra. To je izvedeno na sljedeći način. Kada su određene širine letava kvadratnog okvira u četvrtom registru, stvoren je unutar prostora koji te letve obrubljuju novi kvadrat čije su stranice duge 15,2 cm, a okomito postavljena dijagonala ima duljinu od 21,4 cm (slika 3). Ove vrijednosti poslužile su za određivanje dimenzija kvadratnih polja s prikazima apostola u šestom registru. Naime predviđeno je da vertikalno postavljena dijagonala kvadratnih polja s prikazima apostola u šestom registru iznosi upravo 21,4 cm¹⁴ (slika 4). Određivanje dijagonale kvadratnih polja s prikazima apostola predstavljalo je i podlogu za utvrđivanje visine šestog registra. No i ovdje je napravljena manja korekcija polazne mjere. Naime, visina ovog registra je nešto povećana i ne iznosi 21,4 cm, već 21,8 cm (slika 4). Držimo da su dva razloga za povećanje visine ovog registra. Prvi je taj da je povećanjem visine registra izbjegnuto da vrhovi kvadrata s reljefima apostola potpuno presijecaju vodoravne razdjelne trake. Dakle, slijeđena je ona ista logika koja je primijenjena kod *ishodišnih* kvadratnih okvira u četvrtom registru (gdje vrhovi tih okvira također duboko zasijecaju razdjelne trake). Drugi, rekli bismo i presudniji, razlog je taj što je malo povećanje visine šestog registra omogućilo usklađivanje mjera kvadrata s likovima apostola s drugim važnim elementom dekoracije ovog registra. Naime, u šestom registru polja između kvadrata s likovima apostola rastvorena su minijaturnim kolonadama koje se sastoje od tokarenih stupića međusobno

povezanih s nizom također tokarenih lukova. Lukovi su raspoređeni u dva reda koji stoje jedan iznad drugoga, i to tako da se u svakom redu nalazi po sedam lukova. Povećanje visine šestog registra na 21,8 cm omogućilo je da, kada se oduzmu debljine razdjelnih traka na dnu i na vrhu registra, visina samog polja sa stupićima i lukovima bude 18 cm. Budući da je širina polja sa stupićima i lukovima u idealnom crtežu trebala biti 42 cm, visina tog polja došla je u odnos prema širini koji se može izraziti punim brojevima, i to 3:7. To ujedno znači da je moguće u polje rastvoreno s lukovima upisati po visini tri kružnice promjera od po 6 cm, a po širini polja sedam takvih istih kružnica (slika 4). Na taj su način definirane sve ključne mjere šestog registra.

Vratimo li se još jednom na registre koji su temeljeni na visini od pola stope (prvi, drugi, treći, peti i sedmi), sada je prilika da se spomene i odnos između razdjelnih traka i središnjih zona tih registara - koje su u slučaju prvog, trećeg, petog i sedmog registra potpuno ispunjene rezbarijama, a u slučaju drugog registra većim dijelom perforirane. Oduzme li se od ukupne visine tih registara, koja iznosi 15,75 cm (pola stope), debljina dviju razdjelnih traka od po 1,9 cm (ukupno 3,8 cm), dolazimo do toga da bi visina njihovih središnjih zona trebala biti u idealnom slučaju 11,95 cm. To nam je bilo potrebno spomenuti na ovom mjestu kako bismo lakše obrazložili dimenzije drugoga i prvog registra, o čemu će biti govoreno u dijelu teksta koji slijedi.

U sljedećem koraku ponovo se autor naslona korskih sjedala vratio *ishodišnom* kvadratnom okviru četvrtog registra. Ovom prilikom je iz njega izvlačio mjere koje će mu služiti kao podloga za određivanje dimenzija polja sa životinjama u drugom registru. To je napravljeno na način sasvim sličan prije opisanom određivanju dimenzija kvadratnih polja s apostolima. Ovaj put je unutar *ishodišnog* kvadrata ucrtan manji kvadrat tako da su mu stranice bile udaljene, ne kao u prethodnom slučaju dvije, nego tri jedinice od po 1,75 cm (ukupno 5,25 cm) od stranica *ishodišnog* kvadrata. Na taj je način dobiven novi kvadrat, kojemu stranice iznose 11,7 cm (slika 3). Ovaj kvadrat trebao je biti umetnut u drugi registar i poslužiti kao okvir za reljefne prikaze životinja. Ali i ovdje su se dogodile korekcije kako bi se postigla bolja kompozicijska usklađenost, ali i kako bi se izbjeglo pretjerano ponavljanje istovjetnih mjera i samim time elementi kompozicije učinili dinamičnijima. S obzirom da drugi registar po prvotnoj zamisli spada u skupinu registara koji deriviraju svoju visinu iz mjere od pola stope (skupa s prvim, trećim, petim i sedmim registrom), za takve

registre je, kao što je to ranije pojašnjeno, bila predviđena visina središnje zone od 11,95 cm - od tog pravila se nije odstupilo ni ovdje. Kao rezultat polja sa životinjama nisu zamišljena da budu kvadratna, već pravokutna, s dužim okomitim stranicama i kraćim vodoravnim, dimenzija 11,7 cm x 11,95 cm (slika 5). Dakle kombinirane su dvije mjere; za širinu je odabrana mjera (11,7 cm) izvučena iz *ishodišnog* kvadrata, a za visinu standardna mjera središnjih zona sličnih registara (11,95 cm). U slučaju drugog registra dogodila se još jedna izmjena, također motivirana oživljavanjem kompozicije. Ona je dovela do toga da je ukupna visina ovog registra nešto manja od visina sličnih registara. Naime, razdjelna traka koja teče uz njegov donji rub razlikuje se od svih ostalih po tome što joj širina ne iznosi uobičajenih 1,9 cm, već 1,7 cm.¹⁵ Zbog dva milimetra uže razdjelne trake cijeli drugi registar dobio je visinu od 15,55 cm (slika 5) i time postao malo niži od po dimenzijama srodnih prvog, trećeg, petog i sedmog registra - kojima je u početnom razmjeravanju, kao i ovom registru, zadana visina od pola stope, 15,75 cm. Vidjet ćemo u tekstu koji slijedi da je to *komprimiranje* (smanjenje visine) drugog registra imalo svoj odraz u *ekspandiranju* (povećanju visine) prvog registra - opet u funkciji dinamiziranja odnosa među pojedinim elementima kompozicije.

Nastavljajući dalje s tumačenjem kompozicijskih rješenja za pojedine elemente naslona korskih sjedala, dolazimo do određivanja mjera prvog registra. Kod ovog registra postoji određeno ograničenje koje valja spomenuti. Naime, u slučaju najnižeg, prvog registra, originalna daska ukrašena rezbarenim pletenicama sačuvana je samo u gornjoj polovici. Donja polovica te daske plod je restauracije izvedene šezdesetih godina 20. stoljeća.¹⁶ Zbog toga se ne možemo s potpunom pouzdanošću osloniti na sadašnje dimenzije ove daske. No forma pletenica, koje su zamišljene da oblikuju pravilne krugove, a od tih krugova su sačuvane izvorne gornje polovice, pruža nam ipak mogućnost da dođemo do određenih zaključaka. Glavni je taj da je prvi registar po izvornoj zamisli spadao u skupinu registara čija je širina temeljena na mjeri od pola stope (kao i drugi, treći, peti i sedmi registar). Današnja visina tog registra, koja je, kako smo kazali, plod restauracije, iznosi 16,1 cm (slika 6). Po tome je ona nešto veća od ostalih visina sličnih registara, koje iznose 15,75 cm. Veća visina čitavog registra posljedica je toga što je i središnja (rezbarena) zona znatno veće visine nego u slučaju ostalih registra tog tipa, gdje visina te zone iznosi 11,95 cm. U ovom slučaju središnja zona ima visinu od 12,7 cm. Razlog za to leži

u činjenici što su rekonstruirani dijelovi pletenica zauzeli veću visinu nego što su trebali. Odnosno zakrivljenost kružnice u gornjoj (originalnoj) polovici reljefa nije u potpunosti slijeđena u donjoj (rekonstruiranoj) polovici (slika 6), već su donje polovice zadobile blago ovalan oblik, što je kao posljedicu imalo povećanje visine čitave središnje zone. Dodatno je povećanju visine središnje zone ispunjene rezbarenom pletenicom pridonijelo i to što je rezbar Ivanišević i za donju razdjelnu traku odredio debljinu od 1,7 cm, a ne 1,9 cm, debljinu koja se redovito pojavljuje kod razdjelnih traka na naslonima korskih sjedala. Ipak, iz radijusa gornje polovice kružnica dade se zaključiti da su i izvorno zamišljene kružnice takvog promjera da čine središnju zonu prvoga registra širom od središnjih zona u ostalim sličnim registrima (drugom, trećem, petom i sedmom). Krenemo li u pokušaj rekonstrukcije izvornih mjera prvog registra, moramo početi od temeljne pretpostavke kako je izvorno zamišljeno da i visina ovog registra proizlazi iz polovice stope. Ako se u sljedećem koraku pretpostavi da je smanjenje visine drugog registra za 2 mm kompenzirano dodavanjem tih milimetara ovom registru, može se pretpostaviti da je ukupna visina prvog registra izvorno trebala biti ne standardnih 15,75 cm, već 15,95 cm. Pretpostavi li se da je razdjelna traka na dnu prvog registra bila debela 1,9 cm, a imamo li u vidu da je razdjelna traka na vrhu registra debela 1,7 cm, ostao bi nam u središnjem dijelu slobodan prostor od 12,35 cm¹⁷ za smještanje pletenica u obliku kružnica. U donju polovicu prostora te visine moguće je upisati polovicu kružnice koja svojim radijusom potpuno odgovara radijusu kružnice u originalnoj gornjoj polovici daske. Dakle, moglo bi se kazati da je rezbar Ivanišević bio na dobrom tragu kada je povećao visinu ovog polja. No, čini se da je to povećanje visine trebalo biti nešto manje. U dosadašnjoj analizi nastojali smo pokazati način slaganja registara po vertikalni. Držimo da su i za slaganje pojedinih elemenata kompozicije po horizontali opet bila presudna rješenja koja nalazimo u *središnjem*, četvrtom registru. To je zato što je upravo ritam nizanja *ishodišnih* kvadratnih okvira četvrtog registra odredio i ritam nizanja polja s apostolima u šestom registru i polja sa životinjama u drugom registru (slika 1), a samim time i čitav kompozicijski raspored po dužini. Naime, produže li se prema dnu i prema vrhu naslona korskih sjedala okomito postavljene dijagonale svakog drugog *ishodišnog* kvadratnog okvira (u četvrtom registru), dobije se pravac koji prolazi sredinom polja s likovima apostola (u šestom registru) i sredinom polja s prikazima životinja (u drugom registru), odnosno vertikalna dijagonala

svakog drugog *ishodišnog* kvadratnog okvira nalazi se na istoj osi na kojoj se nalaze polja s apostolima u šestom registru i polja sa životinjama u četvrtom registru. Budući da su *širine* kvadratnih okvira četvrtog registra već ranije definirane mjerom od jedne stope (31,5 cm), bilo je bitno za određivanje konačne vrijednosti razmaka među spomenutim vertikalnim osima odrediti širine uspravnih letava koje odvajaju jedan *ishodišni* kvadratni okvir od drugoga. Širina tih letava preuzeta je ponovo iz dimenzija *ishodišnog* kvadrata. Treba se podsjetiti da su stranice *ishodišnog* kvadratnog okvira dužine 22,2 cm.¹⁸ Ako se stranica *ishodišnog* kvadratnog okvira podijeli sa četiri, tada jedna četvrtina stranice iznosi 5,55 cm. To je upravo širina uspravnih letava četvrtog registra. Zamisljeno je da lijevi i desni ugao kvadratnog okvira svojim vrhom prodiru u susjedne uspravne letve po 1,75 cm.¹⁹ Budući da u svaku uspravnu letvu prodiru po dva susjedna kvadratna okvira, u sredini letve preostaje prostor od 2,05 cm. Upravo za tu mjeru su kvadratni okviri trebali biti razmaknuti jedan od drugoga. Zbroje li se sada *širine* svih elemenata koji se nižu između dvije maloprije spomenute vertikalne osi, a to su: 15,75 cm (*širina* pola kvadratnog okvira A) + 2,05 cm (*širina* razmaka između kvadratnog okvira A i B) + 31,5 cm (*širina* cijelog kvadratnog okvira B) + 2,05 cm (*širina* razmaka između kvadratnog okvira B i C) + 15,75 cm (*širina* pola kvadratnog okvira C), dobije se vrijednost od 67,1 cm. Prema tome, razmak između okomitih osi trebao je biti 67,1 cm (slika 7). On se u stvarnosti kreće od 66,5 do 67,5, a najčešće je oko 67 cm. Držimo da znatno podudaranje našeg izračuna s mjerama na koje nailazimo u stvarnosti, potvrđuje ispravnost našeg prijedloga idealnog crteža.

Treba također kazati da je i mjera za širinu uspravnih letava šestog registra (postavljenih lijevo i desno od polja s apostolima) dobivena iz istog izvora kao i mjera za širinu uspravnih letava četvrtog registra (postavljenih lijevo i desno od *ishodišnog* kvadratnog okvira). Naime, ako se ranije spomenuta mjera od 5,55 cm (jedna četvrtina stranice *ishodišnog* kvadratnog okvira) podijeli na tri dijela, dobije se vrijednost od 1,85 cm.²⁰ Dvije mjere od po 1,85 cm daju 3,7 cm. To je upravo širina uspravnih letava u šestom registru.

Vratimo li se još jednom na način slaganja registara po visini, kao i visine dodijeljene u idealnom crtežu svakom pojedinom registru, možemo napraviti sljedeći rezime. Po pretpostavljenoj idealnoj raspodjeli četvrti registar je zamišljen da bude visok jednu stopu (31,5 cm), šesti registar je zamišljen da bude visok 21,8 cm, a treći, peti i sedmi registar visoki su pola stope (15,75 cm). I

visine prvog i drugog registra temeljene su na mjeri od pola stope, ali prvi je za 2 mm snižen i iznosi 15,55 cm, a drugi je nakon restauracije iz šezdesetih godina prošlog stoljeća povišen i iznosi 16,1 cm. Kada se visine svih registara zbroje (ne uzimajući u obzir preklapanje razdjelnih traka), dođe se do ukupne vrijednosti od 132,2 cm. U daljnjem računanju treba imati u vidu da se od osam razdjelnih traka njih šest preklapa.²¹ Od tih šest razdjelnih traka koje se preklapaju, njih pet ima standardnu debljinu od 1,9 cm, a šesta je tanja, i iznosi 1,7 cm. Ukupan zbroj debljina svih šest razdjelnih traka koje se preklapaju iznosi 11,2 cm.²² Zbog ranije opisanog međusobnog preklapanja registara u zonama razdjelnih traka, potrebno je dobiveni broj oduzeti od ukupne visine svih registara. Kada se od 132,2 cm visine svih registara oduzme 11,2 cm (ukupna širina razdjelnih traka koje se preklapaju), dobije se visina naslona korskih sjedala od 121 cm. Ona u naravi varira od 120 do 122 cm, no najčešće je blizu vrijednosti od 121 cm. Mislimo da znatno poklapanje mjera koje proizlaze iz sustava komponiranja elemenata koji smo u ovom članku predložili i mjera koje u stvarnosti susrećemo, nije slučajno, već potkrjepljuje naše pretpostavke o tijeku procesa konstruiranja idealnog crteža naslona korskih sjedala splitske katedrale.

Iz svega gore navedenog čini nam se da se radi o jednostavnom, ali vrlo efektivnom i efikasnom sustavu komponiranja. Pritom mislimo na postavljanje jednog središnjeg, logično najvećeg registra i dodavanje triju manjih registara ispod i jednako toliko iznad. Također mislimo na stvaranje dinamike kroz modificiranje visina pojedinih registara - opet radeći to na logičan način, smanjujući visinu donjeg registra sa životinjama i kao odraz toga povećavajući visinu gornjeg, s apostolima. Također se ista jednostavnost i efikasnost u sustavu komponiranja prepoznaju i u slaganju elemenata po dužini gdje je riješena kompozicija jednog *modula*, a zatim je on ponavljan onoliko puta koliko je bilo potrebno.²³

Ako je naša rekonstrukcija načina komponiranja naslona korskih sjedala ispravna, moglo bi se kazati da u ovom slučaju nije primijenjena klasična shema komponiranja gdje se polazi od cjeline, a onda se kroz niz geometrijskih operacija ide prema pojedinim dijelovima, već da se ovdje radi o primjeru postupka koji kreće iznutra, od središnjeg elementa kompozicije, a onda adicijom nadograđuje na tu jezgru ostale elemente, pri čemu je taj središnji element izvorište za definiranje mjera elemenata koji se na njega nadovezuju.

Ovaj sustav se u svoj osnovi odlikuje velikom jednostavnošću i rekli bismo da je bliži stolarskoj negoli arhitektonskoj logici.

Najsrdacnije zahvaljujem kolegi Mladenu Čuliću na snimanju i obradi fotografija koje prate ovaj rad.

BILJEŠKE

- ¹ Autor je o ovoj temi govorio na skupu *Svetišta dalmatinskih katedrala: riješenja u prošlosti i izazovi obnove* održanom u Splitu 27. i 28. rujna 2013. godine u organizaciji Međunarodnog instituta za restauriranje povijesnih i umjetničkih djela, IIC- Hrvatska grupa i Instituta za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković Split.
- ² Vezano za prvotnu namjenu naslona korskih sjedala ključan je članak Gorana Nikšića o transformacijama koje je doživljavao prezbiterij splitske katedrale - Goran Nikšić: *Obnova prezbiterija katedrale Sv. Dujma u doba Tome Arhidakona*, u: *Toma Arhidakon i njegovo doba (zbornik radova)*. Split, 2004., 253-268. U članku su izneseni vrlo snažni argumenti koji upućuju na to da su današnji nasloni korskih sjedala izvorno služili kao korska pregrada u splitskoj katedrali. Bez obzira što su vjerojatno izvorno kreirani za drugu namjenu, mi ostajemo pri terminu *nasloni korskih sjedala*, poštujući njihovu višestoljetnu funkciju, u kojoj ih nalazimo i danas. Noviji popis važnije literature o naslonima korskih sjedala nalazi se u: Rogerije iz Apulije (preveo i priredio Mirko Sardelić): *Carmen Miserabile*. Matica hrvatska, Zagreb 2010., 108.
- ³ Povod da ozbiljnije zavirimo u način komponiranja naslona korskih sjedala leži u tome što kad god se nađemo pred umjetninom ovog tipa, a izrađenom od drva, pojavljuje nam se želja da izvedemo repliku barem nekih najintrigantnijih dijelova. Kada se čovjek suoči s potrebom da izradi replike detalja ovog tipa umjetnina, dolazi na točku kada ga samo još jedan korak odvaja do realizacije, a to nije mehaničko prenošenje konkretnih mjera, već otkrivanje idealnih odnosa mjera među pojedinim elementima. Upravo to nas je potaknulo na dublju analizu kompozicije o kojoj govorimo u ovom članku.
- ⁴ R. Bruce Hoadley: *Chemical and physical properties of wood*. u: *The Structural Conservation of Panel Paintings*. Los Angeles 1998., 14, 15, 19, 20.
- ⁵ Treba imati na umu da su tijekom povijesti nasloni korskih sjedala nekoliko puta mijenjali svoje mjesto u katedrali, a također i raspored i način slaganja dužih i kraćih segmenata.
- ⁶ Kao primjer toga može se navesti da gotovo ni jedno polje sa životinjama (u drugom registru) nije potpuno jednakih dimenzija, a takva raznolikost u dimenzijama susreće se gotovo kod svih elemenata kompozicije.
- ⁷ Rezbarene nisu jedino glatke razdjele trake koje teku donjim i gornjim rubom dasaka.
- ⁸ Karaman ga opisuje riječima: *Sredinom naslona dominira širok pojas, koji je sav izrađen u tokarskoj tehnici. Pojas zauzimaju rešetke izrađene u finoj tokarskoj radnji, koje ispunjuju četvrtasta polja postavljena koso na ugao*. Ljubo Karaman: *Andrija Buvina. Vratnice splitske katedrale, drveni kor u splitskoj katedrali*. Zagreb 1960., XXI.
- ⁹ Odnosno, radi se o kvadratima koji ne leže jednom od svojih stranica na liniji horizontale, već su zarotirani za 45°, tako da *stoje* na svojim uglovima.

- ¹⁰ Erich Schillbach: *Byzantinische Metrologie* (Handbuch der Altertumswissenschaft, XII, 4). München, 1970., 15 - 16. Isti autor je o bizantskim mjerama pisao i u Erich Schillbach: *Das byzantinische Masssystem in seinen Grundzügen und seine Herkunft*. Radovi I. međunarodnog kongresa za metrologiju, Vol I, Zagreb 1975., 34-49.
- ¹¹ Takvo područje, gdje stoljećima nakon prestanka bizantske političke vlasti nastavljaju živjeti vrlo vitalni elementi bizantske civilizacije jest jug Italije. Postoji niz povijesnih svjedočanstava o političkim, kulturnim i ostalim vezama Dalmacije i juga Italije u razvijenom srednjem vijeku. Na primjer, splitski nadbiskup Rogerije (na čelu je nadbiskupije od 1249. do 1266.) dolazi iz Apulije. Za njega će Toma Arhidakon kazati da je od drveta na nadbiskupskoj palači dao izvesti neke radove. On izvedene radove opisuje sljedećim riječima: *Fornisecus autem fecit cenacula et solaria trabibus et asseribus satis artificiose compacta, que magis ad apparentiam, quam ad indigentiam videbantur fuisse constructa*. Olga Perić, Mirjana Matijević Sokol, Radoslav Katičić: *Historia Salonitana: Thomae Archidiaconi, Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – Toma Arhidakon, Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Split 2003., XLVI, 4-5. Ogladni primjer takvog principa vrlo umješnog sklapanja (...*satis artificiose compacta*...) raznih elemenata drvene konstrukcije i ukrašavanja više zbog ljepšeg izgleda, a manje iz potrebe (...*magis ad apparentiam, quam ad indigentiam*...) susrećemo i na naslonima korskih sjedala. Proučavanjem djelovanja splitskog nadbiskupa Rogerija u posljednje se vrijeme bavio Mirko Sardelić, koji je s latinskog preveo i priredio *Carmen Miserabile*, Rogerijev spis o provali Mongola u Ugarsku. U poglavlju *Split za nadbiskupovanja Rogerija* i on spominje naslone korskih sjedala kao jednu od umjetnina koje su nastale za vrijeme Rogerijeva upravljanja splitskom crkvom, Rogerije iz Apulije (preveo i priredio Mirko Sardelić): *Carmen Miserabile*. Zagreb 2010., 107 - 108.
- ¹² Dakle, bila je polazište za određivanje visine svih neperforiranih registara (prvoga, trećega, petoga i sedmog) plus najnižeg perforiranog registra (drugog).
- ¹³ Povećanje debljine razdjelnih traka, po nama, ima ishodište u samoj logici stolarskog rada. Da bismo to objasnili, moramo se ponovo vratiti *ishodišnom* kvadratnom okviru u četvrtom registru. Uglovi kvadratnog okvira su u polaznom crtežu vjerojatno zamišljeni da prodiru do samog kraja razdjelnih traka koje se protežu duž gornjeg i donjeg ruba četvrtog registra. No, u praktičnoj izvedbi, kod piljenja, jasno je da će, ako se razdjelne trake ispile do kraja, uglovi kvadratnog okvira blago prodrijeti u susjedne rezbarene zone trećeg i petog registra. To će narušiti kontinuirani tijek rubova razdjelnih traka, što optički neće biti poželjno. Pretpostavljamo kako je zato određeno da obje razdjelne trake u izvedbi budu za nijansu deblje. Ovakvo rješenje podebljanja razdjelnih traka trebalo je primijeniti i u registru s apostolima (šesti registar), iz istog razloga što je kvadrat s likovima apostola postavljen tako da mu dva ugla sijeku razdjelne trake. Logika koja se morala primijeniti na četiri razdjelne trake, onda je primijenjena i na ostale.
- ¹⁴ Uglavnom variraju od 20,8 do 21,4 cm. Treba također spomenuti da su kod izvedbe nisu izrađena kvadratna, već blago pravokutna polja.
- ¹⁵ Ta razlika u dimenzijama potvrđena je i u oblikovnoj razlici ove razdjelne trake u odnosu na sve ostale. Naime, ovo je jedina razdjelna traka koja je profilirana. Njezinom sredinom

teče plitak žlijeb izveden blago zaobljenom blanjom.

- ¹⁶ Rekonstrukcije nedostajućih dijelova naslona korskih sjedala, uključujući i donju polovicu te daske, izveo je vrhunski splitski rezbar Ante Ivanišević. On je bio đak glasovite Obrtničke škole u Splitu (iz koje se kasnije razvila Umjetnička škola). Završio ju je 1924. godine, a poslije je niz godina na školi radio kao nastavnik, Ivana Šverko: *Splitska škola za dizajn*. Split 2003., 148, 149.
- ¹⁷ Račun je sljedeći: $15,75 \text{ cm} + 2 \text{ mm} = 15,95 \text{ cm}$. Od tako dobivene ukupne pretpostavljene visine prvog registra od 15,95 cm u sljedećem se koraku oduzimaju širine razdjelnih traka - gornje sačuvane od 1,7 cm i donje, pretpostavljene širine od 1,9 cm. Račun je sljedeći: $15,95 - (1,7 + 1,9) = 12,35 \text{ cm}$.
- ¹⁸ U stvarnosti najčešće variraju od 21,8 do 22,5 cm.
- ¹⁹ Jednako koliko su po prvotnoj zamisli donji i gornji ugao *ishodišnog* kvadratnog okvira trebali prodirati u razdjelne trake koje teku duž dna i po vrha četvrtog registra.
- ²⁰ To bi dakle bila 1/12 čitave stranice.
- ²¹ Preklapanje se događa kod druge, treće, četvrte, pete, šeste i sedme razdjelne trake.
- ²² $1,7+1,9+1,9+1,9+1,9+1,9 = 11,2$
- ²³ U slučaju dvaju duljih segmenata naslona korskih sjedala, to je napravljeno šest puta, kako bi se stvorilo mjesto za po šest apostola sa svake strane.

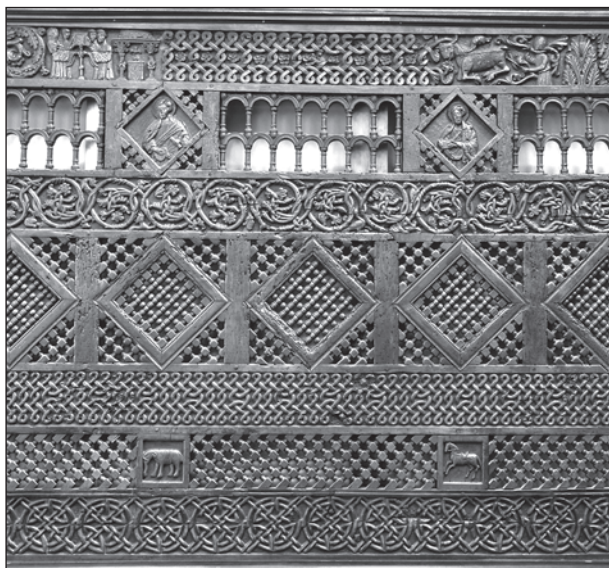
ANALYSIS OF THE CHOIR STALL BACK COMPOSITION METHOD IN
THE SPLIT CATHEDRAL

Summary

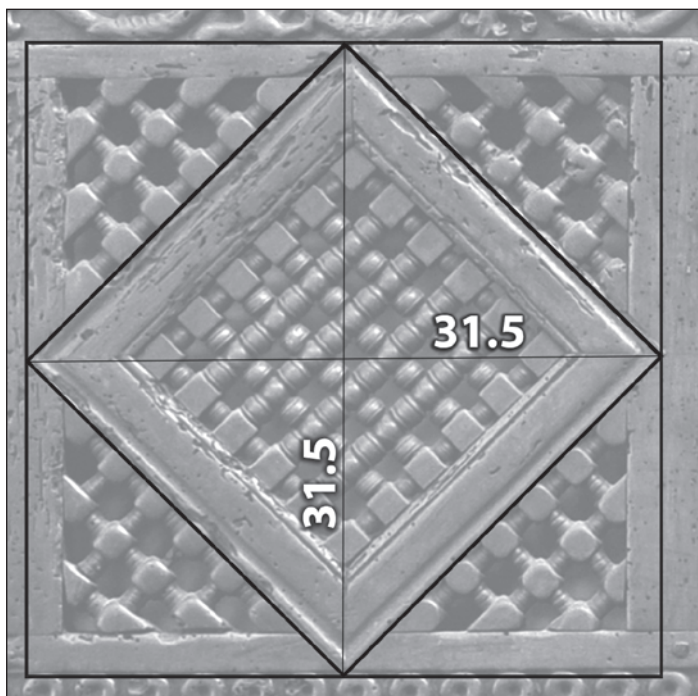
The backs of the Split Cathedral choir stalls are not only among the most fascinating art works of the Croatian cultural heritage, but are also considered unique within the wider European cultural context.

Those who are faced with its beauty for the first time are often lost in the abundance of artistic details reflected through various woodworking techniques, such as carving, inlaying and turning. Further observation reveals a clear compositional structure. Analysis suggests the base measure of 31.5 centimetres as a dimensional base for the choir stall assembly, which is the value closest to the Byzantine aspect ratio. The analysis shows the dimensional base of other key elements of the assembly: a large rectangular frame. Using a spectrum of geometrical operations, the dimensions of other compositional elements are presumed to have been derived: the height of unperforated crowns (the first, the second and the third), the dimensions of rectangular portions featuring animals, apostles and the symbols of the Evangelists and, finally, the thickness of horizontal lines that separate portions.

If the measuring system, that is presumed to have been used for the purpose of choir stall construction by the authors of this paper, is correct, then two different, yet entwined methods of composition can be noticed. The first is based on rigid geometrical solutions, whereas the second one is more creative, that is, more reflective of the specific style of the artist. In other words, the first method of rigid geometry was a certain guide that helped the artist to create the framework on which further creative artistic expressions could have been based and eventually admired by future generations.

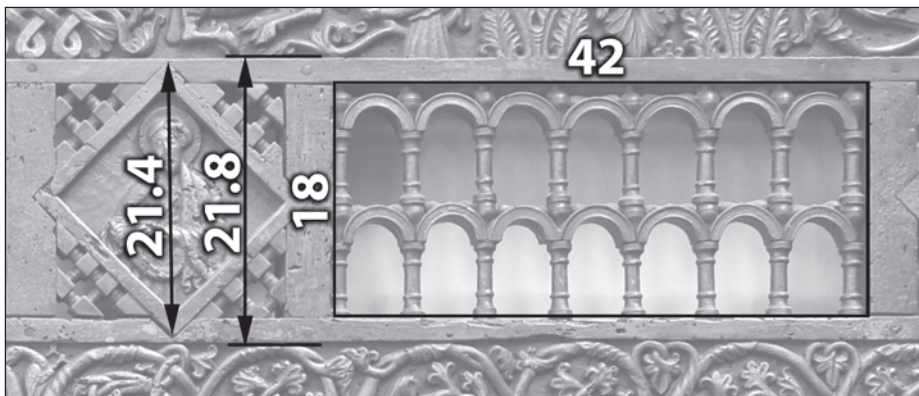
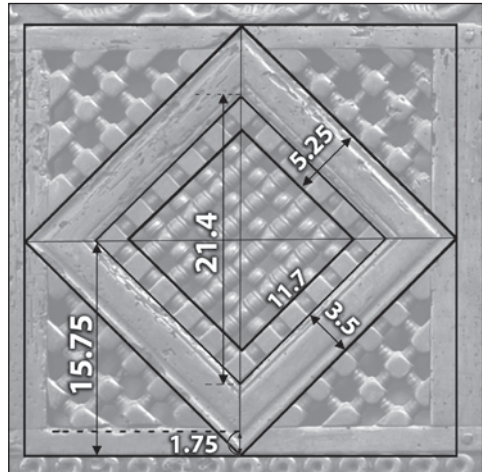

Slika 1. Segment naslona korskih sjedala

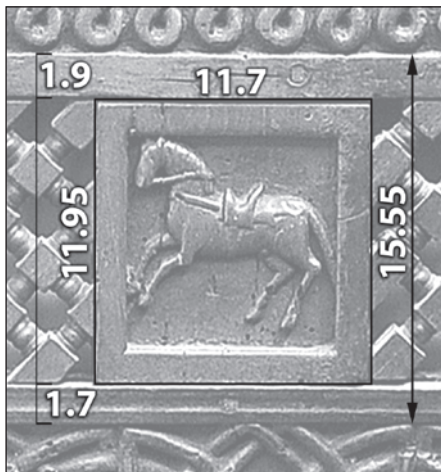

Slika 2. Dimenzije ishodišnog kvadrata

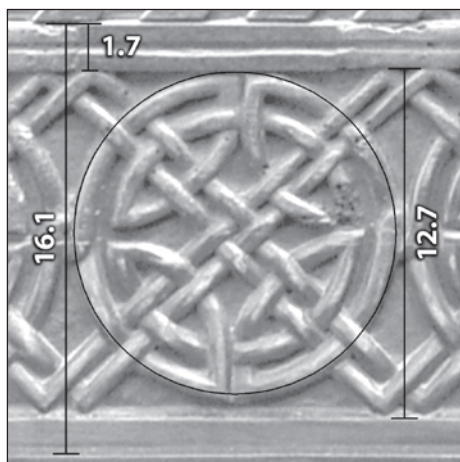
Slika 3. Ishodišni kvadrat s upisanim glavnim mjerama

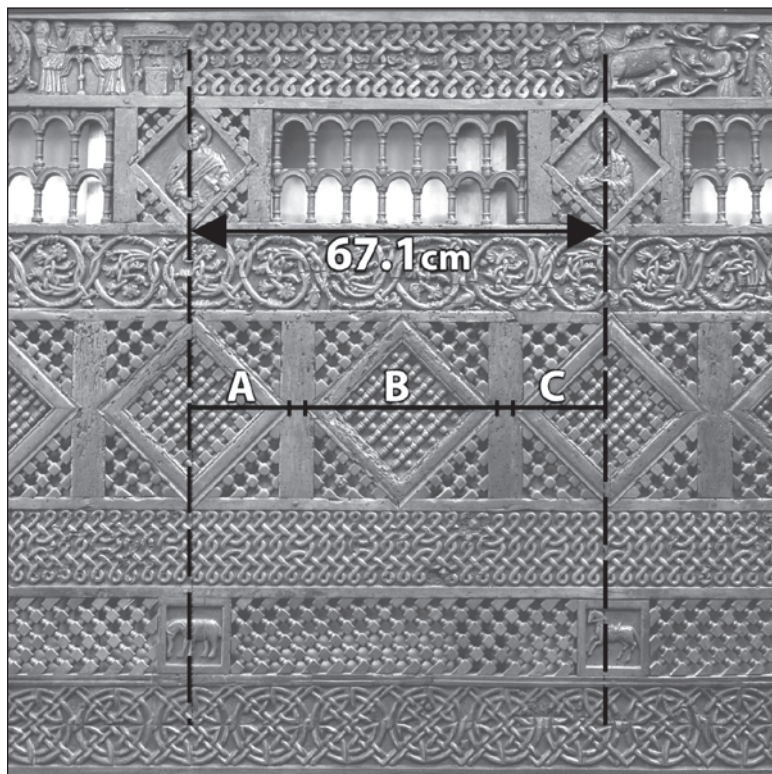
Slika 4. Mjere u šestom registru

Slika 5. Mjere u drugom registru

Slika 6. Mjere u prvom registru

Slika 7. Razmak između vertikalnih osi